

RASPAKIVANJE PREDRASUDA

-priručnik za izvještavanje
o osobama sa invaliditetom-

RASPAKIVANJE PREDRASUDA

-priručnik za izvještavanje o osobama sa invaliditetom-

Izdavač: Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Urednica:
Željka Ćetković

Autorka:
Irena Rašović

ISBN 978-9940-44-042-8
COBISS.CG-ID 20918788

Studija je dio projekta „EqualABILITY“ („JednakoSPOSOBNOST“) koji Centar za građansko obrazovanje (CGO) sprovodi u partnerstvu sa Udruženjem roditelja djece sa smetnjama u razvoju iz Podgorice i uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) posredstvom projekta „Reforma nacionalnog sistema procjene invaliditeta“, a koji finansira Evropska unija.

Sadržaj ove studije je isključiva odgovornost CGO-a.

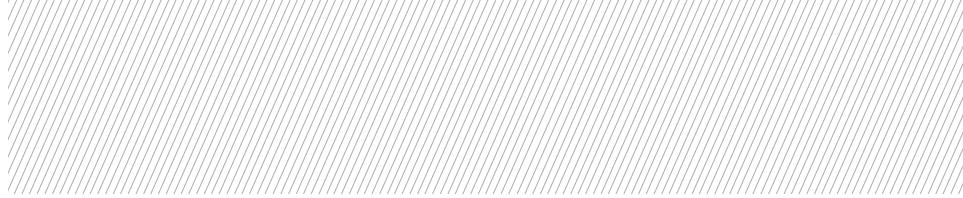
RASPAKIVANJE PREDRASUDA

**-priručnik za izvještavanje
o osobama sa invaliditetom-**

Podgorica, 2022.godine

Sadržaj

Predgovor	5
Uvod	7
Istorijska borba osoba sa invaliditetom	9
Pravni i zakonodavni okvir	13
Izvještavanje o osobama sa invaliditetom	17
Preporuke i smjernice za izvještavanje o osobama sa invaliditetom	21
Komunikacija sa osobama sa invaliditetom	26

01

Predgovor

Mediji imaju ključnu ulogu u borbi za javno dobro i ostvarivanje ljudskih prava. Odabirom tema i načinom na koji o njima izvještavaju, utiču na kritičko sagledavanje stvarnosti i formiranje javnog mišljenja. Zbog toga je njihova uloga od posebnog značaja kada je u pitanju unaprjeđenje položaja osoba sa invaliditetom (OSI).

Zakonska je obaveza medija da kreiraju raznovrsne i kvalitetne sadržaje za sve pojedince i društvene grupe, kao i da podstiču inkluziju osoba sa invaliditetom, ali se u praksi to ne reflektuje. Sporadičnim i neadekvatnim izvještavanjem o problemima ove grupacije, mediji diskriminišu OSI i u društvu zadržavaju stavove bazirane na stereotipima, predrasudama i stigmatizaciji.

Prilikom informisanja o OSI, pred urednicima i novinarima otvara se mnogo pitanja - koji jezik primijeniti, a da se ispoštuju sve smjernice; kako pričati o OSI, a da invaliditet ne bude nosilac priče; kako izbjegići patetiku, a da priča ne izgubi emociju; kako zaobići senzacionalizam, a zainteresovati publiku; kako uopšte obrađivati teme koje se bave OSI?

Ova publikacija, uz kratak osvrt na relevantne međunarodne i domaće propise u oblasti medija, kao i presjek istorijske promjene pristupa invaliditetu, daje smjernice za novinare i urednike koji izvještavaju o OSI i koji bi trebalo da budu nosioci transformacije društva. Ona sadrži i najznačajnije preporuke koje je važno ispoštovati da bi se iz dominantnog medicinskog modela pristupa invalidnosti prešlo na socijalni, koji je utemeljen na principima ljudskih prava i ostvarivanja jednakosti za sve. Takav pristup ima za cilj osnaživanje osoba sa invaliditetom i njihovo uključivanje u društveni, ekonomski, politički i kulturni život zajednice.

Stoga je priručnik namijenjen i svima onima koji svojim radom i promjenom stavova žele da doprinesu takvoj transformaciji svijesti i rušenju predrasuda i stereotipa o osobama sa invaliditetom.

Standardi, neophodni za razvoj društva utemeljenog na modernom konceptu ljudskih prava, postavljeni su u međunarodnim i domaćim dokumentima. Od predstavnika medija se očekuje da prepoznaju važnost svoje uloge, da zauzmu proaktivniji stav i da u moru tema nađu prostor za osobe sa invaliditetom, jer tako ispunjavaju i svoju obavezu da podstiču stvaranje jednakih mogućnosti za sve. Istinski inkluzivno društvo podrazumijeva i istinito, objektivno i potpuno izještavanje o životu osoba sa invaliditetom.

Uvod

Crna Gora nema objedinjene podatke o broju osobama sa invaliditetom. Posljednji popis stanovništva ukazuje da oko 11% stanovnika ima smetnje pri obavljanju svakodnevnih aktivnosti zbog dugotrajne bolesti, invaliditeta ili starosti.¹ Da većina njih, blizu 60%, živi na granici siromaštva ili ispod nje, ukazuje Strategija za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti u Crnoj Gori², što je crveni alarm za društvo da se nešto mora učiniti kako ova ranjiva populacija ne bi bila najsistemašnja i najmarginalizovanija.

Iako su položaj i zaštita prava osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori unaprijeđeni posljednjih godina, i dalje su izražene brojne prepreke (zakonodavne, fizičke, informacione) u vezi sa ostvarivanjem priznatih prava. Određene zakonodavne pretpostavke za inkluziju i njihova usklađenost sa međunarodnim standardima, nijesu obezbijedili da OSI u praksi žive samostalno, obrazuju se, zarađuju i ravnopravno učestvuju u životu zajednice. Stagnaciju zapažaju i građani i građanke, pa prema istraživanju CGO-a, blizu polovine smatra da je položaj OSI isti kao prije pet godina, dok skoro dvije trećine ispitanika procjenjuje da se OSI suočavaju sa najviše diskriminacije prilikom zapošljavanja, obrazovanja, kao i prilikom napredovanju u poslu ili učestvovanja u sportskim i rekreativnim aktivnostima.³ Zastoj u poboljšanju njihovog položaja dodatno je produbljen pandemijom korona virusa koja je uticala da potrebe, problemi i prioriteti,

1 Zavod za statistiku CG (2011). Popis stanovništva, domaćinstava i ustanova u Crnoj Gori

2 Strategija za integraciju lica sa invaliditetom u CG za period 2016–2020, Podgorica, 2016.

3 Istraživanje javnog mnjenja o stavovima prema osobama sa invaliditetom, CGO, 2020 (https://media.cgo-cce.org/2020/03/CGO_Odnos-prema-osobama-s-invaliditetom-FF.pdf)

ionako zatvorenih i nedovoljno uključenih osoba sa invaliditetom, budu stavljeni u drugi plan.

Koliko je, sa jedne strane, važno raditi na unaprjeđenju položaja OSI i zaštiti od diskriminacije, toliko je, sa druge, neophodno mijenjati svijest građana i građanki Crne Gore u pogledu razbijanja predrasuda i razumijevanja značaja inkluzije OSI u sve društvene procese. U tom kontekstu uloga medija je itekako važna.

Crnogorskim zakonima propisana je obaveza medija da kreiraju raznovrsne i kvalitetne sadržaje za sve pojedince i društvene grupe, da podstiču društvenu integraciju ranjivih kategorija, između ostalih i osoba sa invaliditetom. Uprkos tome o toj temi se ne izvještava adekvatno, niti u dovoljnoj mjeri. Nema sistematičnosti u uređivačkim politikama, niti posebne brige o prilagođenosti sadržaja za OSI. Osim rijetkih informativnih emisija, sadržaji naših medija uglavnom nijesu prilagođeni za OSI. Mediji, na taj način, umjesto da podstiču inkluziju, diskriminišu ovu društvenu grupaciju.

Medijsko izvještavanje igra ključnu ulogu u promociji zakonskih rješenja, politika i programa namijenjenih osobama sa invaliditetom. Doprinosi promjenistavova i utiče na to kako će određena društvena grupa biti viđena. Umjesto da budu glavni pokretači promjena i inicijatori transformacije društva, mediji su, uslijed neadekvatnog pristupa izvještavanju “o” i “za” OSI, saučesnici u njihovojoj marginalizaciji i diskriminaciji.

Istorijska borba osoba sa invaliditetom

Pitanje invaliditeta složeno je i u različito vrijeme percipirano je na različite načine. Promjena razumijevanja invaliditeta, od "ličnog nedostatka" i "bolesti koju treba liječiti" do "nosilaca prava", svjedoči o promjeni odnosa društva prema OSI, o prihvatanju različitosti i razvoju ljudskih prava.

Odnos društva prema OSI u različitim istorijskim periodima može se posmatrati kroz modele invalidnosti, koji se mogu definisati kao „*skup prepostavki, vrijednosti, koncepata i praksi koji sačinjavaju način razmišljanja i govorenja o invalidnosti unutar jednog društva i posebno među donosiocima odluka, stručnjacima i samim osobama sa invaliditetom*“.

Najčešće pominjani modeli su:

- **Milosrdni model**, koji je invaliditet smatrao deficitom, a osobu sa invaliditetom kao žrtvu. Na invaliditet se gledalo kao na vrstu kazne, a na OSI kao na "nemoćne" ili "nesposobne" da pomognu sebi i vode samostalan život. Odnos društva prema OSI, koji je karakterističan za ovaj model, zasnovan je na sažaljenju, milosrdju, brizi, i činjenju "dobrog djela" kad se osobi sa invaliditetom pruži i najmanja pomoć i podrška.

- **Herojski model**, sve što osoba sa invaliditetom uradi, ma koliko to bilo uobičajeno, posmatra kao herojsko djelo ili poseban uspjeh, kao što je upisivanje fakulteta, njegov završetak, nalaženje posla i napredovanje u poslu, pokretanje sopstvenog biznisa, itd. Fokus ovog modela posmatranja invaliditeta je da OSI malo šta ili apsolutno ništa ne mogu uraditi same pa se i najmanje sitnice koje osoba uradi smatraju velikim djelom.
- **Medicinski model**, jedan od najdominantnijih kroz istoriju, invaliditet posmatra kao medicinski problem koji treba da se riješi, ili kao "bolest" koju treba „izlijечiti“. Naime, ovaj model definiše osobe sa invaliditetom prema njihovom stanju i oštećenju i ne uzima u obzir fizičke i socijalne barijere i stavove koji doprinose odnosu zajednice prema osobama sa invaliditetom. Medicinski pristup bio je zastupljen gotovo do kraja XX vijeka. Fokus ovog modela je na doktorima, njegovateljima, defektologima, dok OSI nemaju pravo i mogućnost da samostalno donose odluke o sopstvenom životu.
- **Socijalni model**, suprotno medicinskom, invalidnost ne posmatra kao individualni, lični problem, već kao društveni fenomen. On na oštećenja ili hronične bolesti gleda kao na teškoće za same OSI, ali problem ne vidi u invaliditetu, već u barijerama. Dakle, socijalni model invaliditet posmatra kao posljedicu uticaja fizičkih, komunikacionih i društvenih prepreka i stavova koji onemogućavaju ravnopravno učešće OSI i zasnivaju se na izjednačavanju mogućnosti, nediskriminaciji i uvažavanju različitosti.
- **Model ljudskih prava** nastoji pronaći načine poštovanja, podrške i slavljenja ljudskih različitosti stvaranjem uslova koji omogućuju učinkovito učestvovanje najrazličitijih osoba, uključujući i OSI. Uključuje i usvajanje politika, zakona i programa koji bi uklonili prepreke i svima garantovali ostvarivanje građanskih, kulturnih, ekonomskih, političkih i socijalnih prava. Uz to, nužno je donijeti programe, podizati nivo svijesti i osigurati podršku društva.

Jasne procjene i iskustva drugih zemalja ukazuju da *model ljudskih prava* ima pozitivan efekat na ekonomski položaj osoba sa invaliditetom, na povećanje samopoštovanja i samostalnost OSI. Takav pristup podrazumijeva da pitanja invalidnosti budu uključena u zakonodavne procedure, što garantuje sistemski pristup u rješavanju svakodnevnih problema.

Za razliku od razvijenijih društava, ne možemo reći da je crnogorsko u potpunosti izašlo iz medicinskog, funkcionalnog, milosrdnog modela. I dalje se osoba sa invaliditetom posmatra iz ugla invalidnosti, oštećenja, nemogućnosti, a na njene zahtjeve se gleda kao na "posebne potrebe". Tragači naglasiti i da OSI nemaju posebne potrebe, već se specifičnost ogleda u načinima ostvarivanja potreba koje su jednake kao kod svih drugih građana i građanki i kreću se od osnovnih, poput kretanja i zdravstvene zaštite, preko zapošljavanja do kulturnog oplemenjivanja, i tome slično.

To u svom izvještaju za 2020. godinu potvrđuje i crnogorski Zaštitnik ljudskih prava i sloboda. Zaštitnik podsjeća da je obezbjeđenje ravnopravnosti i inkluzije OSI bezuslovna obaveza države, ali da, uprkos zakonskim pretpostavkama, OSI u Crnoj Gori nije omogućeno da žive samostalno, obrazuju se, zarađuju i učestvuju u životu zajednice u punom kapacitetu i bez barijera. "Posebno zabrinjava što se u praksi još uvek često zapaža tzv. medicinski model u poimanju invaliditeta. To apsolutno odudara od standarda ako se ima u vidu sama definicija invaliditeta po Konvenciji",⁴ navodi se u Izvještaju o radu Zaštitnika za 2020. godinu. Dalje, Zaštitnik smatra da je postupanje protivno pristupu zasnovanom na ljudskim pravima dovelo do toga da se OSI u Crnoj Gori nalaze u izrazito nepovoljnem socio-ekonomskom položaju, kao korisnici nekog od prava iz socijalne i dječje zaštite, bez mogućnosti zaposlenja i ostvarivanja drugih izvora prihoda.

Zaštitnik upozorava i da bez odlaganja mora da se riješi i institut oduzimanja poslovne sposobnosti. „Situacija kada se neko lice lišava

⁴ Izvještaj o radu za 2020. godinu, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, mart 2021. (https://www.ombudsman.co.me/docs/1619074992_izvjestaj_01042021.pdf)

poslovne sposobnosti jedan je od razloga nedostatka mogućnosti opšteg pristupa pravdi, kada je u pitanju - ne samo Crna Gora, nego sve one države koje imaju restriktivan pristup kada je u pitanju rješenje o poslovnoj sposobnosti. Ovo pitanje treba da se riješi bez daljeg odlaganja, u skladu sa Konvencijom UN-a i modelom odlučivanja uz podršku⁵⁴, poručuje se iz te institucije.

Model zasnovan na ljudskim pravima ne znači samo garantovati prava OSI, već mnogo više od toga - da se prilikom tih garancija poštuju principi ljudskih prava, kao što su: dostojanstvo i integritet ličnosti, autonomija i samostalnost, poštovanje i razumijevanje različitosti. Crna Gora u brojnim oblastima ima garancije ljudskih prava, ali one ne garantuju samostalnost i jednakost.

⁵⁴ Izvještaj o radu za 2020. godinu, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, mart 2021. (https://www.ombudsman.co.me/docs/1619074992_izvjestaj_01042021.pdf)

24 |

Normativni okvir

Osobama s invaliditetom pripadaju sva ljudska prava kao i svim ljudima, međutim iako imaju jednako pravo, još nemaju i jednakе mogućnosti da učestvuju ravnopravno kao i ostali. **Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima UN** podstakla je različite pokrete da zahtijevaju priznanje prava marginalizovanih grupa, sprječavanje i eliminisanje svih oblika diskriminacije i punu ravnopravnost svih građana. Međutim, trebalo je da prođe više od pola vijeka da bi UN usvojile poseban instrument kojim se štite prava osoba sa invaliditetom. Tako, **Konvencija o pravima OSI** predviđa mјere koje će države preuzimati kako bi omogućile da OSI u praksi efikasno ostvaruju građanska, politička, ekomska, socijalna, kulturna i sva druga prava koja im pripadaju. Takođe, propisuje mјere koje države moraju da preduzmu kako bi omogućile ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom.

Crna Gora je Konvenciju o pravima OSI ratificovala 2009. godine, što znači da je ovaj međunarodni ugovor sada sastavni dio crnogorskog pravnog sistema. On se djelovanjem medija u oblasti invaliditeta bavi sa dva aspekta - kroz podizanje nivoa svijesti o pitanjima značajnim za osobe sa invaliditetom, kao i kroz pitanja pristupačnosti informacija koje plasiraju mediji.

Konvencija kroz član 8 obavezuje na preuzimanje efektivnih i adekvatnih mјera, uključujući i „podsticanje svih medijskih glasila da prikazuju osobe sa invaliditetom na način koji je u skladu s ciljem ove Konvencije“ definisanom

6 Član 8 Zakona o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom sa opcionim protokolom ("Službeni list Crne Gore-Međunarodni ugovori", br. 02/09 od 27.07.2009);

u članu 1, a to je „unaprjeđenje, zaštita i osigurnje punog i jednakog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda svih osoba sa invaliditetom“⁷.

Koliko je pristupačnost važna za postizanje ravnopravnosti osoba sa invaliditetom, ukazuje činjenica da je ona postavljena kao jedno od opštih načela Kovencije⁸. Na primjer, u članu 9 posebno mjesto ima pristupačnost informacija, te se u tom smislu akcenat stavlja na razvijanje, podsticanje i nadziranje primjene minimalnih standarda i smjernica za pristupačnost usluga namijenjenih javnosti. U tom smislu osobama s invaliditetom garantuje se pravo na potpuno pristupačne informacije, a nadležne institucije se obavezuju na “ohrabrivanje masovnih medija, uključujući one koji pružaju informacije putem interneta, da svoje usluge učine pristupačnim osobama sa invaliditetom”⁹.

U skladu sa međunarodnim zahtjevima, centralnu ulogu, nakon izmjena nacionalnih zakona i strategija, imaju regulatorna tijela koja bi trebalo da osiguraju da pružaoci medijskih usluga u njihovoј nadležnosti aktivno nastoje učiniti audiovizuelni sadržaj pristupačnim OSI, posebno osobama s oštećenjem vida ili sluha. U Crnoj Gori, počevši od zakonske regulative, koja nije obavezujuća, ni u jednom zakonu iz oblasti medija ne postoji obaveza i sankcija za kršenje obaveze proizvodnje takvih sadržaja, a prilično je pasivna i uloge regulatora, pa se pred tim obavezama suglavnom „žmuri“.

Kada su u pitanju medijski zakoni kojima se u Crnoj Gori adresira izvještavanje o OSI, treba naglasiti da se ono u dovoljnoj mjeri ne propisuje kao obaveza. **Zakon o medijima** i **Zakon o elektronskim medijima** predviđaju finansiju podršku za „podsticanje i promociju društvene integracije osoba sa invaliditetom“, kao i „podsticanje pružalaca AVM usluga da svoje usluge postepeno učine dostupnim osobama sa oštećenjem sluha i vida“.¹⁰ Iako je Savjet Agencije za elektronske medije „dužan da podstiče pružaoca AVM usluga da svoje usluge postepeno učine dostupnim licima sa oštećenjem

⁷ Ibid član 1

⁸ Ibid član 3

⁹ Ibid, Član 21, tačka d;

¹⁰ Zakon o elektronskim medijima, Član 51 (Službeni list CG, br 46/10)

sluha ili vida“, ni u jednom zakonu iz oblasti medija ne postoji predviđen rok u kome bi medijske usluge trebalo da se učine dostupnim ovim licima, niti propisuje ikakav minimalni standard za dostupnost medijskih usluga osobama sa invaliditetom.

I Zakon o medijima i Zakon o elektronskim medijima sadrže zabranu emitovanja medijskih sadržaja koji podstiču mržnju i/ili diskriminaciju. Zakon o elektronskim medijima izričito zabranjuje podsticanje mržnje i diskriminaciju po osnovu invalidnosti (član 48, stav 2 i član 85, stav 3, tačka 2).

I **Zakonom o nacionalnom javnom emiteru Radio i televizija Crne Gore** propisano je da je RTCG dužna da „uz primjenu visokih standarda profesionalne etike i kvaliteta, bez bilo kojeg oblika diskriminacije, proizvodi i emituje programske sadržaje, koji su, namijenjeni svim segmentima društva, posebno vodeći računa o djeci i omladini, pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, licima sa invaliditetom, socijalno ugroženim i drugim specifičnim grupama“.

Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom zabranjuje diskriminaciju osoba sa invaliditetom kako u oblasti pristupa informacijama i komunikacijama, tako i u pogledu govora mržnje i omalovažavanja. U oblik diskriminacije po osnovu invaliditeta spada i „sprovođenje kampanja ili korišćenje terminologije koja širi, podstiče i pravda kršenje ljudskih prava i jednakosti osoba sa invaliditetom, kao i omalovažavanje tih lica“.¹¹ Nedostatak Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom u pogledu zaštite OSI od govora mržnje i omalovažavanja jeste to što ne propisuje prekršajne sankcije za takav oblik diskriminacije. U praksi, to znači da nadležni organi i OOSI ne mogu da pokrenu prekršajni postupak protiv medija koji u svom izvještavanju koriste govor mržnje i omalovažavanja osoba sa invaliditetom.

Položaj OSI reguliše se i drugim propisima, počev od temeljnog, **Ustava Crne Gore**, kojim se u članu 68, poglavljju “Zaštita lica sa invaliditetom” jemči posebna zaštita ove kategorije stanovništva. Tu su i posebni

¹¹ Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, član 9, stav 4 (Službeni list CG, br. 35/15)

zakoni koji se tiču osoba sa invaliditetom - Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, Zakon o kretanju lica s invaliditetom uz pomoć psa pomagača, Zakon o povlastici na putovanje lica sa invaliditetom itd.

Za profesionalno izvještavanje važno je poznavanje osnovnih odredbi zakona i pravila profesije, s jedne strane, a s druge strane zakona i pravila kojima se utvrđuje društveni položaj pojedinaca i grupa o kojima se izvještava. Izvještavanje o osobama sa invaliditetom mora imati u vidu propise kojima se štiti privatnost i dostojanstvo ličnosti. Sa stanovišta novinarske profesije i dužne pažnje, novinare obavezuju i zakoni o zaštiti ličnih podataka i o dostupnosti informacija, kao i samoregulativni dokument **Kodeks novinara i novinarki Crne Gore**.

05 |

Izvještavanje o osobama sa invaliditetom

Iako je propisana obaveza medija da kreiraju raznovrsne i kvalitetne sadržaje za sve pojedince i pojedinke, kao i društvene grupe, te da podstiču inkluziju marginalizovanih grupa, između ostalih i OSI, o toj temi se ne izvještava adekvatno, niti u dovoljnoj mjeri. S druge strane, zastupljenost medijskih sadržaja koji su u potpunosti pristupačni OSI u Crnoj Gori je na izuzetno niskom nivou. Stoga se u praksi često dešava da mediji, umjesto da podstiču inkluziju osoba sa invaliditetom, diskriminišu ovu grupu na dva načina: neadekvatnim informisanjem i širenjem dezinformacija prema OSI i onemogućavanjem da OSI koriste njihove usluge.

Istraživanje Inicijative mladih s invaliditetom Boke¹² pokazuje da sporadično prisustvo informacija u lokalnim medijima ukazuje na nedostatak sistematičnog pristupa izvještavanju o OSI. Lokalni mediji o OSI izvještavaju najmanje jednom mjesecno, a povod za objavljivanje sadržaja je najčešće saopštenje za javnost, konkretni događaj ili humanitarna akcija. Tek 20% medija tvrdi da, pored takvih povoda, u informisanje o OSI kreće

12 Informacije o i za lokalne medije u Crnoj Gori, Istraživanje, Inicijativa mladih s invaliditetom Boke, 2021.

(https://assets.ctfassets.net/6a6ptnrmjx4i/17sx9MJ4liUg2wNGxwot7/1374f9639da0be2c556be962960e7ed6/Izvjestavanje_lokalnih_medija.pdf)

samoinicijativnim istraživanjem ili u susret određenim datumima. Medijski prostor uoči 3. decembra, Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom ili sličnih datuma, preplavljen je pričama iz ove oblasti, za razliku od ostalih perioda.

U izvještavanju dominira socijalni pristup invaliditetu kojim se težiše stavlja na prepreke sa kojima se osobe sa invaliditetom suočavaju u svakodnevnom životu, odnosno zanemaruje se njihova osobenost a naglašava invaliditet. Često nailazimo i na herojski model kroz koji se veličaju redovne životne aktivnosti ili uspjesi OSI, odnosno prenaglašava se uspjeh pojedinaca s invaliditetom. To stvara pogrešnu sliku o OSI i doprinosi stigmatizaciji i predrasudama. Vrlo često se kroz medejske priloge provlači fraza "uprkos invaliditetu", koja samo potvrđuje nerazumijevanje i neprihvatanje da OSI mogu biti ravnopravne i da ostvaruju uobičajene životne procese.

Takvim pristupom skreće se i pažnja sa suštine. Ne govori se o barijerama u okruženju, o načinu da se prevaziđu stereotipi i predrasude, ne promovišu se prava, već se akcentuje invalidnost, odnosno oštećenje kao „nedostatak“. To potvrđuju i jezik i terminologija, koji su u upotrebi, a koji su pored modela pristupa invaliditetu, jedan od preduslova za adekvatno izvještavanje o pojmu invaliditeta. Iako rjeđe nego prethodnih godina, u upotrebi je neadekvatna terminologija bazirana isključivo na dijagnozi i nedostatku. Tako novinari, što iz neznanja, što iz potrebe da doprinesu saosjećanju prema OSI, pribjegavaju izrazima poput „invalid“, „slijepac“, „nepokretan“, „zaostao“ ili konstrukcijama poput „prikovan za postelju“, „bolest bez lijeka“ „vezan za kolica“ koje, osim što potenciraju nedostatak, pasivnost i nemoć, produbljuju diskriminaciju i umjesto da edukuju, mediji dezinformišu, izjednačavajući invaliditet sa bolešću.

Rijetki su mediji koji imaju specijalizovane emisije za osobe sa invaliditetom. To su, uglavnom, javni emiteri. O prilagođenosti sadržaja za OSI da i ne govorimo. Bez obzira na zakonsku obavezu, malo je medija koji se mogu pohvaliti sadržajima pristupačnim osobama sa problemima sluha ili vida.

TV stanice ne obezbjeđuju tumačenje i prevodenje svog sadržaja na znakovni jezik (samo nekoliko informativnih emisija na javnom servisu ima

znakovni prevod), portali nemaju opcije za prilagođavanje teksta osobama s oštećenjem vida ili disleksijom, nijedan štampani medij u Crnoj Gori ne štampa svoje sadržaje na Brajevom pismu, zbog čega značajan broj osoba sa invaliditetom ne može da koristi usluge medija.

Ipak, ne smije se zanemariti a ni zapostaviti doprinos medija, odnosno njihova uloga i uticaj koji ostvaruju kada je u pitanju podizanje svijesti javnosti ili vršenje medijskog pritiska na pojedine institucije u oblasti ostvarivanja ljudskih prava, kao i mogućnost informisanja i povećanje stepena edukacije društva o osobama sa invaliditetom.

Preporuke i smjernice za izvještavanje o osobama sa invaliditetom

Novinari imaju važnu ulogu u promovisanju prava osoba sa invaliditetom. No, da bi se promovisala pozitivna zakonska rješenja i kreirao medijski sadržaj u kojem će OSI biti predstavljene kao aktivni i ravnopravni članovi i članice društvene zajednice, potrebno je slijediti smjernice koje počivaju na poštovanju jednakosti i ljudskih prava.

Naime, neophodno je izaći iz preuzetih šabloni informisanja, preuzeti proaktivniju ulogu i uz podršku samih organizacija OSI stvoriti uslove za objektivno i korektno, tačno i na činjenicama zasnovano informisanje o invalidnosti. Na taj način mediji pomažu u podizanju vidljivosti i povećanju svijesti stanovništva o OSI.

Smjernice koje mogu koristiti novinarima i urednicima, kako bi osnažili izvještavanje o osobama sa invaliditetom, počivaju na temeljima Konvencije UN-a o pravima osoba sa invaliditetom su. To znači:

- **Podržati pristup zasnovan na ljudskim pravima**

Na medijima je posebna odgovornost da doprinesu afirmaciji ljudskih prava OSI. S obzirom na aktuelne pristupe invaliditetu, važno je da mediji šalju poruku da OSI mogu da učestvuju u svim sferama života svojih zajednica, ukoliko su im za to obezbijedeni

uslovi. Treba insistirati na činjenici da uzrok barijera i problema sa kojima se OSI suočavaju nije invaliditet, već diskriminatorno društvo u kojem živimo i konstantno kršenje ljudskih prava kojem su OSI izložene. Takvim pristupom mediji pomažu osnaživanje OSI i osiguravanje njihovog aktivnog učešća u društvenom, ekonomskom, političkom i kulturnom životu.

- **Fokusirati se na osobu/ličnost, a ne na njenu invalidnost**

Prilikom izvještavanja, novinari treba da budu usmjereni na pojedinca i njegova ili njena ljudska prava, a ne na posebna funkcionalna ili fizička ograničenja. Počevši od pristupa, pa do same terminologije, u fokusu bi trebalo da bude osoba. Ukoliko to nije neophodno za priču, ljudima sa fizičkim ili mentalnim poteškoćama ne treba pristupati samo sa znatiteljom povodom njihove invalidnosti. Važno je prikazati njihove kvalitete, ukoliko su umjetnici, studenti, građanski aktivisti, a to da li su „korisnici kolica“ ili „bijelog štapa“, manje je važno i ne mora se isticati kroz tekst.

- **Koristiti adekvatnu terminologiju**

Uporedo sa promjenama u stavovima i odnosu društva prema osobama sa invaliditetom, mijenjala se i terminologija koja je korišćena kada se o osobama s invaliditetom govorilo ili pisalo. Na medijima je posebna odgovornost da korektnom upotrebom jezika doprinesu društvenoj transformaciji u pogledu razvijanja pristupa zasnovanog na poštovanju ljudskih prava OSI. Zato i preporučena terminologija mora da prati smjernice postavljene Konvencijom UN o pravima OSI. Stoga je neophodno koristiti termine koji nisu uvredljivi i koji ni na koji način ne omalovažavaju ličnost osobe sa invaliditetom. Uporedo, treba izbjegavati terminologiju koja je bazirana isključivo na dijagnozi, odnosno na nedostacima, koja sugeriše da su OSI slabe i da zavise od drugih, poput: „štićenik“, „žrtva“, „pati od“, „vezan za krevet“... U terminologiji uvijek treba potencirati osobu, a ne nedostatak. Dakle, umjesto „paraplegičar“ koristiti sintagmu „osoba s paraplegijom“, umjesto „gluvi“, „osoba

sa oštećenjem sluha”, i sl. Umjesto termina “invalid”, treba koristiti sintagmu „osoba s invaliditetom“ koja prati smjernice Konvencije UN o pravima OSI i koja je postala standard u razvijenim zemljama.

U tabeli se nalaze primjeri (ne)adekvatnih termina:

NE	DA
Invalid, invalidan/a, hendikepiran/a, osoba sa posebnim potrebama, djeca sa smetnjama u razvoju	Osoba/e s invaliditetom, djeca sa invaliditetom
Nepokretan/a, vezan/a za, zatvoren/a	Osoba koja se otežano kreće, korisnik/ca kolica
Ćopav/a, obogaljen/a, šepav/a	Osoba sa fizičkim oštećenjem, osoba korisnik/ca štapa ili štaka
Gluv/a, nijem/a, slijep/a, mutav	Osoba koja ne čuje ili s oštećenjem sluha i/ili govora, osoba koja ne vidi ili s oštećenjem vida
Paraplegičar/ka, reumatičar/ka	Osoba s paraplegijom, osoba s reumatskim oboljenjem
Mentalno retardiran/a, mentalna retardacija	Osoba s intelektualnim invaliditetom, intelektualni invaliditet
Psihijatrijski bolesnici, pacijenti, psihički/duševni bolesnici, mentalni bolesnici	Osoba sa psihosocijalnim invaliditetom
Sakat/a	Osoba kojoj nedostaje ruka/noga/neki drugi dio tijela
Grbav/a, grbavac/ka	Osoba sa kifozom, osoba sa oštećenjem kičme/kičmenog stuba
Patuljak, osoba patuljastog rasta	Osoba niskog rasta
Invalidne organizacije	Organizacije osoba s invaliditetom

- **Prilikom ilustrovanja, izbjegavati prikazivanje fizičkih nedostataka**

Ne samo u izvještavanju, već i u ilustrovanju, treba izbjegavati isticanje fizičkih i mentalnih nedostataka osoba sa invaliditetom, kao bitno određujućih. Gotovo da je pravilo da, uz izvještaje o OSI, idu fotografije ili snimci pomagala, bijelog štapa ili kolica, te ostalih detalja koji upućuju na invaliditet. Ne treba potencirati bespomoćnost, nedostatak, samoću, već umjesto izolovanih OSI prikazati širi kontekst, birati fotografije na kojima OSI nijesu same i tužne i na kojima njihov invaliditet nije dominantan. Izbjegavati i tužnu muziku i melodramatični ton.
- **Izvještavati objektivno, bez patetike i isticanja**

O OSI treba izvještavati objektivno, kao o bilo kojoj drugoj grupaciji. Invaliditet ne smije biti povod da se o njemu zaštitnički ili sažaljivo izvještava, niti da se redovne životne aktivnosti preuveličavaju na bilo koji način. Osobe s invaliditetom nisu "jadne" ili "nemoćne", niti su "supervijezde" ili "heroji". Osobe s invaliditetom ne žive "uprkos invaliditetu", već "sa" njim i potpuno je normalno da završavaju škole, imaju posao i porodicu. Treba izbjegavati prikazivanje njihovih svakodnevnih aktivnosti kao velikih uspjeha, jer to u pozadini to nosi neprihvatanje njihove jednakosti, a kod OSI razvija očekivanje da uvijek budu najbolji. Važno je izbjegavati senzacionalizam, patetiku, komercijalizaciju. Takav pristup vodi stigmatizaciji, razočarenjima i diskriminaciji osoba sa invaliditetom. Takođe, takvim pristupom skreće se pažnja sa suštine, ne govori se o barijerama i okruženju, načinu da se prevaziđu, već se akcentuje invalidnost.
- **Neka osobe sa invaliditetom govore u svoje ime**

Predstavnici medija bi trebalo da omoguće OSI da što češće javno govore o svojim iskustvima iz svakodnevnog života, a kako bi doprinijeli informisanju i edukaciji građana i građanki o toj temi, samim tim i susbjajanju predrasuda. Važno je dati priliku pojedincima s invaliditetom da govore u svoje ime, da pokažu svoju osnaženost, a da to umjesto njih ne čine predstavnici institucija, zdravstva, organizacija.

- **O osobama sa invaliditetom izvještavati kontinuirano i kroz sve segmente programa**

O problematici osoba s invaliditetom ne treba izvještavati "situaciono", povodom određenih datuma ili događaja, već svakodnevno i u kontinuitetu. Od posebnog značaja su analitički i istraživački izvještaji koji doprinse boljem sagledavanju i rješavanju problematike osoba sa invaliditetom. Takođe, priče „o“ i „za“ OSI ne treba plasirati samo kroz specijalizovane emisije ili posebne rubrike koje su namijenjene isključivo toj ciljnoj grupi kao auditorijumu, već bi trebalo da budu dio i informativnih, edukativnih i zabavnih programa namijenjenih široj publici. To bi pomoglo uravnoteženom predstavljanju OSI, ali i doprinijelo razbijanju stereotipa za prihvatanje i boljem razumijevanju ove populacije.

- **Problem invalidnosti sagledati kao problem društva i države**

Novinari bi trebalo da opominju nadležne organe da nije dovoljno donijeti zakone, već da zakone treba primjenjivati. To je jedan od njihovih zadataka. Na primjer, ozbiljnim pristupom u izvještavanju, trebalo bi problematizovati prava OSI i stalno tražiti nova objašnjenja i odgovore.

- **Neophodna saradnja sa osobama sa invaliditetom**

Mediji su saveznik zagovornicima pitanja invalidnosti. Stoga je njihova saradnja važna za što bolje promovisanje prava OSI. Od ključnog je značaja da ove dvije grupacije sarađuju, da organizacije osoba sa invaliditetom pomažu medijima u prevazilaženju negativnih navika prilikom izvještavanja i dostojanstvenog portretisanja pojedinaca s invaliditetom.

- **Edukovati se za izvještavanje o osobama sa invaliditetom**

Medijske kuće bi valjalo da omoguće novinarima da se usavršavaju na treninzima koji će ih senzibilisati i osnažiti za ozbiljno bavljenje ovim temama ne samo sa stanovišta dnevnog izveštavanja, već i

analitičkog i istraživačkog pristupa pitanjima od javnog interesa iz ove oblasti. Obaviještenost novinara i urednika o standardima ljudskih prava i pristupima marginalizovanim grupama, dopriniće da ta margin nestaje, a da se povećava prostor u kojem se javnim politikama dolazi do jednakosti.

- **Angažovati osobe sa invaliditetom na pozicijama kreatora medijskog sadržaja**

Inkluzija jednog društva mjeri se i brojem angažovanih OSI u medijima, zbog čega bi bilo jako važno da OSI budu angažovane na pozicijama kreatora medijskog sadržaja, i to ne samo za OSI.

- **Sadržaje učiniti pristupačnim**

Osim rijetkih informativnih emisija koje imaju znakovni prevod, osobama sa invaliditetom treba učiniti pristupačnim i ostale sadržaje, posebno programe obrazovnog tipa. U Crnoj Gori, TV stanice ne obezbeđuju tumačenje i prevodenje svog sadržaja na znakovni jezik, portali nemaju opcije za prilagođavanje teksta osobama s oštećenjem vida ili disleksijom, a nijedan štampani medij ne štampa ni dio sadržaja na Brajevom pismu, zbog čega OSI ostaju uskraćene za informacije i neobaviještene i o najbitnijim stvarima koje se tiču i njih samih. Mogućnosti prilagođavanja informacija su brojne. Na primjer, na TV programima servisi pristupačnosti mogu se po želji uključiti ili isključiti. U tom slučaju, u razvijenim zemljama, emiteri nastoje da uz što veći dio programa bude titl, sinhronizacija, zvučni opis ili prevod na znakovni jezik. Postoje i opcije djelimične naracije, što podrazumijeva da se jačina zvuka originalnog govora smanji, a doda naracija na lokalnom jeziku kojom se objašnjavaju tekst i sama radnja TV priloga. Takođe, postoji opcija titlovanja sa smanjenim brojem riječi kako bi se brzina čitanja usporila. O varijantama pristupačnosti web stranica, da i ne govorimo.

Komunikacija sa osobama sa invaliditetom

Kako se većina novinara tek sporadično bavi temama koje se tiču invaliditeta, brojne su dileme koje se tiču komunikacije sa osobama sa invaliditetom.

Izdvojili smo nekoliko praktičnih savjeta za najčešće dileme:

- Vodite računa o pristupačnosti prostora osobi koju intervjuјiete;
- Ponašajte se sasvim prirodno, kao sa bilo kojim drugim sagovornikom/com;
- Pristojno je rukovati se sa OSI, pa čak i kad osoba ima ograničene mogućnosti pokreta ruke ili koristi protezu ili ima oštećenje vida. Rukujte se lijevom rukom ili dodirom kako to najbolje odgovara osobi s invaliditetom;
- Usredredite se na osobu, a ne invaliditet;
- Izbjegnite lična pitanja o invaliditetu. Iako će vam osoba sa kojom razgovarate najvjerovaljnije ljubazno odgovoriti, pokušajte da se uzdržite od radoznalosti i pitanja "šta vam se desilo"?
- Obraćajte se direktno OSI, iako je u pratnji tumača, pratioca ili asistenta;

- Prilagodite se OSI u zavisnosti od stepena i vrste invaliditeta. Ukoliko osoba ne čuje, sporije govorite, kako bi mogla lakše da čita sa usana. Nije potrebno vikati. Ukoliko teško hoda, usporite i brzinu prilagodite OSI, ukoliko ne vidi, slikovitije joj objasnite ono o čemu govorite, i sl;
- Ukoliko intervjuјete osobu sa oštećenjem sluha, bez obzira na prisustvo tumača, obraćajte se njoj. I kamera treba da bude fokusirana na osobi koju intervjuјete, a ne na njenog prevodioca;
- Ukoliko intervjuјete osobu koja sjedi u kolicima ili je niskog rasta, spustite se, kako biste bili u istoj ravni;
- Ukoliko je vaš sagovornik/ca osoba sa intelektualnim invaliditetom budite strpljivi, čekajte odgovor, ne završavajte rečenice umjesto sagovornika/ce i ne objašnjavajte šta je rekao/la;
- Neka vam ne bude neprijatno pri korišćenju uobičajenih izraza koji se mogu dovesti u vezu sa nečijim invaliditetom, tipa: „vidimo se“, „čujemo se“ ili „kako ide“. OSI će potpuno normalno reagovati na to;
- Invalidska kolica i druga ortopedska pomagala su dio ličnog prostora osobe koja ih koristi. Ne treba se naslanjati na njih niti ih pomjerati, bez izričite dozvole korisnika/ce. Takođe, ne treba se igrati sa psima vodićima koji su dresirani za pomoć u kretanju osobama oštećenog vida jer su “na zadatku”;
- Prije nego priskočite u pomoć, uvijek pitajte osobu sa invaliditetom da li želi vašu pomoć. Možda pomoć nije potrebna, ili je nepoželjna.

